

WSPÓŁCZESNE KONTEKSTY POJĘCIA «EUROPA» W JĘZYKU UKRAIŃSKIM (próba opracowania korpusowego)

Dialog Ukrainy i Europy trwa od czasów Rusi Kijowskiej, i choć jego charakter w zależności od sytuacji historycznej i społecznej przybierał formę bezpośrednią lub pośrednią, nigdy nie został przerwany. Dialog ten zintensyfikował się po zdobyciu przez Ukrainę niepodległości w wieku XX, a nowe cechy zyskał po Pomarańczowej Rewolucji. To właśnie czynnik ekstralingwistyczny, jakim z pewnością są zmiany polityczne z 2004 r., stymuluje dość wysoką frekwencję i aktywną łączliwość leksemu-pojęcia *Europa* we współczesnym języku ukraińskim.

Niniejszy artykuł stanowi próbę zastosowania zasad lingwistyki korpusowej w opracowaniu jednostki leksykalnej - eksplikacji kołokacji leksemu-pojęcia *Europa*. a następnie systematyzacji znaczeń nadawanych mu przez użytkowników języka.

Nie ma, niestety, możliwości porównania znaczeń analizowanego leksemu-pojęcia w języku ukraińskim z punktu widzenia diachronii, ponieważ nie podają go słowniki: *Słownik języka ukraińskiego w 11 tomach* (Білодід, Бурячок, Горещкий 1974), *Słownik wyrazów obcych* (Мельничук 1974), *Ukraiński słownik-encyklopedia* (Попович, Дзюба, Корнієнко, Мазепа, Яковенко 1999). Jedyne punkty wyjścia stanowią więc w tym wypadku teksty korpusowe, które zostały wybrane z ukraińskich źródeł periodycznych: *Голос України* (*Głos Ukrainy*), *Дзеркало тижня* (*Zwierciadło Tygodnia*), *Урядовий кур'єр* (*Kurier Rządowy*), *Україна молода* (*Młoda Ukraina*). Ilość kontekstów dla wyrazu *Europa* w korpusie współczesnego ukraińskiego czasopiśmiennictwa przekracza 5 000. Na potrzeby niniejszego opracowania przeanalizowanych zostało ponad 300 kontekstów. Ze względu na dużą ilość materiału cytowane będą tylko wybranymi przykładami z ograniczonym kontekstem.

Podstawowym problemem systematyzacji, a następnie analizy zebranego materiału jest dość wysoki poziom niejednoznaczności. Słowo '*Europa*' w języku ukraińskim może funkcjonować zarówno jako konkretny rzeczownik pełniący w zdaniu rolę podmiotu lub dopełnienia, jak i jako abstrakt. Szczególnie dzisiaj jest popularna analiza kognitywna pojęcia *Europa* w językoznawstwie ukraińskim (*Прухода* 2005). W opisie kontekstów ważnym aspektem jest także rodzaj literacki tekstu stanowiącego źródło ekscerpcji.

Ogólnie eksplikowany materiał korpusowy został sklasyfikowany w czterech głównych grupach znaczeniowych, w których podstawowe kryterium klasyfikacji stanowi kontekst występowania pojęcia *Europa*:

1) *Europa* jako 'kontynent';

- 2) *Europa* jako 'Unia Europejska';
- 3) *Europa* jako 'cywilizacja';
- 4) *Europa* jako 'wybór'.

W języku polskim wydzielono trzy grupy znaczeniowe analizowanego pojęcia: 1) *Europa* jako 'Unia Europejska', 2) *Europa* jako 'kontynent' oraz 3) *Europa* jako 'wspólnota kulturowa' (Прихода 2005). Porównując, w języku ukraińskim możemy wyodrębnić dwie grupy takie same jak w języku polskim: 1) *Europa* jako 'kontynent' i 2) *Europa* jako 'Unia Europejska'. Jedną z grup odróżnić można tylko formalnie: *Europa* jako 'cywilizacja' - *Europa* jako 'wspólnota kulturowa'. Tylko jedna grupa: 1) *Europa* jako 'wybór' występuje jedynie w języku ukraińskim, co tłumaczyć można zrealizowanym europejskim wyborem Polski i niezrealizowanym Ukrainy.

Europa jako kontynent. Znaczenie *Europa* jako 'kontynent', czyli znaczenie geograficzne, w kontekstach ukraińskich nie wywołuje wątpliwości i jest łatwe do identyfikacji: *через танення арктичних льодовиків „похолоднішало” на третину, тож не виключено, що через кілька років у Європі навіть влітку буде по-осінньому прохолодно* (УМ 2005.12.09); *в Україні проблема води належить до найбільш гострих, оскільки за запасами місцевих водних ресурсів наша держава вважається однією з найменш забезпечених у Європі* (УК 2005.12.10); *Україна розташована на перехресті важливих транзитних коридорів між Європою і Азією* (УК 2005.10.04); *в XVIII столітті музичний центр Європи знаходився в маленькому провінційному Мангеймі* (ДТ №26(299), 2000); *за обсягами виробництва металургійний комплекс України посідає третє місце в Європі і дев'яте у світі* (ДТ № 27 (300), 2000).

Europa jako Unia Europejska. W tym przypadku za podstawowe uznać można znaczenie geopolityczne. Do tej grupy zakwalifikowano większość kontekstów. Dość wysoka frekwencja analizowanego lekemu-pojęcia w tym znaczeniu związana jest przede wszystkim z czynnikiem ekstralingwistycznym, czyli dominacją tematu Unii Europejskiej, eurointegracji etc. w prasie ukraińskiej, np.:

основні віхи тривалого турецького шляху до об'єднаної Європи, на порозі якої вона наразі стоїть (ДТ №27(555), 2005); *увага США до євроінтеграційних прагнень України та певне лобювання українських інтересів в об'єднаній Європі* (ДТ №2(530), 2005); *Європа була суворою до нас. Чи стане рішення в Страсбурзі щодо конкретного вітчизняного підприємця саме стимулом для виправлення місцями викривленої логіки всієї судово-правової системи?* (ГУ 2005.11.18); *уже почалися переговори за "круглим столом" за участю Квасневського, Солани та інших міжнародних посередників, і лідер "Нашої України" почав схилитися до думки, що в разі застосування сили "Європа нас не зрозуміє"* (УМ 2005.11.22).

W tej grupie kontekstowej w języku ukraińskim dość wyraźnie wyodrębniają się dwie podgrupy znaczeniowe:

1) *Europa jako wspólnota państw europejskich:*

вся Європа, зокрема і наші найближчі західні і північні сусіди, вдавшись до реформування управління, децентралізації влади і деконцентрації ресурсів, змогли

істотно покращити життя своїх громадян (УК 2005.10.22); слід визнати, що багато країн **Європи** (Іспанія, Австрія, Бельгія, Німеччина, Італія, Норвегія мають подібні положення в кримінальних кодексах (ДТ №2(326), 2001);

- 2) *Europa jako jeden ze współczesnych światowych centrów geopolitycznych* більша відкритість діяльності влади, зміна ставлення **Європи** до України (УК 2005.12.01); **Європа** чекає від України, в першу чергу, продовження реформ (УК 2005.10.20); Україну доля розташувала якраз посередині між двома найпотужнішими і не дуже дружніми між собою центрами сили в Європі - НАТО і Росією (ДТ 26(299), 2000); Україна - не Росія, але й не Європі вступ у Євросоюз 1 травня 2004 року десяти країн Центральної Європи став завершальним етапом у переділі території після поразки Радянського Союзу в холодній війні (ДТ № 20 (495), 2004).

Do tej grupy kontekstowej zaliczyć można także konteksty z wysoką frekwencją, które przedstawiają dwa typy korelacji: 1) *Europa-Ukraina / Ukraina-Europa* i 2) *Europa-Ukraina-Rosja*. Nr.:

цього тижня Програму свого розвитку в Брюсселі презентували українські прикордонники - від стану українських кордонів уже залежить безпека життя в **Європі** (ДТ № 4 (379), 2002); 17 днів Майдану породили нове обличчя України. Світ побачив нову країну, сучасну націю, яка здатна формувати нове обличчя **Європи** (УМ 2005.11.24); учасники зібрання переконані: майбутнє України - у самоврядних громадах. До того ж **Європа** зацікавлена у зміцненні народовладдя в нашій державі, яке сприятиме міжнародним економічним відносинам на рівні регіонів (ГУ 2005.12.08); скільки разів нашим дипломатам потрібно наступити на китайські граблі, щоб усвідомити, що, крім США, **Європи** та Росії, у світі існують інші впливові країни, з думкою яких потрібно рахуватися? (ГУ 2005.11.22); для **Європи** значно важливішими виявилися гроші, які вкладає російський бізнес в економіку країн ЄС, і енергоносії, які Росія експортує в **Європу**. А в цілому відносини з **Європою** поліпилися... (ДТ № 45 (573), 2005);

Obecność w tekstach korpusowych kontekstów eksplikujących korelację *Europa-Ukraina-Rosja* tłumaczyć można dość dynamicznymi procesami przekształcania się Ukrainy *de jure* i *de facto* w państwo niepodległe. Ten typ kontekstów wyraża głównie strach pozostania poza **Europą** oraz reakcja Rosji na eurointegrację Ukrainy. Prawie wszystkie konteksty z tej grupy są aksjologicznie nacechowane z perspektywy rosyjskiej. Nr.:

проект «великої **Європи**» засунуть у найдальшу шухляду. Україна і Росія на довгі роки опиняться поза головним інтеграційним процесом у **Європі** (ДТ №46(521), 2004); Україна, на нещастя для себе, стала ареною геополітичного протистояння СІЛА та Західної **Європи** з одного боку і Росії з другого. Ціна питання - існування Росії як регіональної наддержави, можливе лише за умови союзу з Україною... (ДТ № 52 (527), 2004); російські претензії до України називають істерією і запевняють, що 1 січня Росія не може перекрити газову трубу. "Вони не готові відключати газ ані технологічно, ані юридично, бо для цього немає підстав, і Росія не діятиме екстремістськи,

адже на неї дивиться вся Західна **Європа...** (ГУ 2005.12.28); «Ви ж тепер ідете від нас до **Європи**», - періодично кажуть вони з таким собачим сумом в очах, ніби це і справді якийсь проклятий любовний трикутник - Україна, Росія, **Європа** (ДТ № 5 (533), 2005).

Europa jako cywilizacja. W nieco inny sposób określono analogiczne znaczenie leksemu-pojęcia *Europa* w języku polskim: *Europa* jako 'wspólnota kulturowa' (Fałkowska 2004). W kontekstach ukraińskich charakterystyczną cechą składniową tej grupy kontekstowej jest częste połączenie wyrazu *Europa* z wyrazem *cywilizowany* (*cywilizacja*), np.:

навіть **цивілізована Європа** визнає, що на її ринок щорічно потрапляє від 7 до 9 відсотків фальсифікату, неякісних та небезпечних для життя та здоров'я людей продуктів (УМ 2005.12.01); на другому місці серед чинників, які є палицями в колесах держави, що рухається до **Європи й цивілізації**, стоїть диктат економічних умов (ДТ №33(306), 2000); Львівщині пощастило, що вона розташована на передньому - західному краї входження в **цивілізовану Європу** (ДТ №24(449), 2003); недарма один із європарламентарів назвав **Європу «привілейованим простором людської надії»** (ДТ №2(530), 2005).

Europa jako wybór. Ta grupa kontekstów najczęściej eksplikuje historyczny moment, w którym znalazła się Ukraina po okresie radzieckim. W tym czasie przed aństwem geograficznie należącym do *Europy*, stanął wybór pozostania w dotychczasowej rzeczywistości geopolitycznej lub zmiany kierunku - rozwoju z orientacją na *Europę* i respektowanie w niej wartości, takie jak wolność i demokracja. Sytuacja ta znajduje odbicie w języku, np.:

переміг український народ. Так, тому що тріада „гідність - народ - **Європа**” і є для України її вистражданою формулою демократії (УМ 2005.11.26); ми переконані, що Україна є невід'ємною частиною політичної, економічної, гуманітарної **Європи** (УК 2005.12.02); можна почути: „В **Європі** нас ніхто не чекає”. Кілька днів тому цю думку спростували учасники засідання громадської організації Глобальне водне партнерство (УК 2005.12.10).

Poza wymienionymi grupami znalazł się szereg kontekstów z połączeniem wyrazów *stara* i *nowa Europa*. W takich połączeniach *Europa* może odpowiadać 'państwu Europy, które założyły Unię Europejską', lub 'bogatej Europie Zachodniej', albo ogólnie 'staremu światowi':

бо ХХІ століття несе виклики, на які **стара** і **сита Європа** дати відповіді не зможе. А я переконана, що ми дамо відповідь і для **Європи**, і для світу, і для себе (УМ 2005.11.18); Україна не належить до гравців «**старої Європи**», та, на жаль, і «**нової**» теж, і ніби голосу мати не повинна (ДТ №24(449), 2003); головними причинами відносної прохолодності держав **старої Європи** до їхніх східноєвропейських партнерів, на наш погляд, виступають не «особистісна несумісність», а економічні й соціальні проблеми, що дедалі гостріше постають у провідних країнах Європейського Союзу... (ДТ № 17 (492), 2004); безперечно, Прага є одним із головних культурних та історичних центрів **Старого Світу**, але географічний центр **Європи** знаходиться зовсім в іншій країні - Україні. Ще одна вельми важлива деталь... (ДТ № 9 (537), 2005).

W takich kontekstach leksem-pojęcie *Europa* pojawia się także w języku polskim, gdzie znaczenie 'stara Europa' pokrywa się z 'Unią Europejską', a 'nowa Europa' - z 'państwami kandydackimi' (Fałkowska 2004).

Wydzielone grupy znaczeniowe - *Europa* jako 'kontynent', *Europa* jako 'Unia Europejska', *Europa* jako 'cywilizacja', *Europa* jako 'wybór' - w języku ukraińskim tworzą główne typy kontekstowe. Ich dominacja motywowana jest czynnikami ekstralingwistycznymi: aktywizacją procesów związanych z europeizacją Ukrainy oraz popularnością tych problemów w mediach i prasie. Poza opisem pozostały inne grupy kontekstowe, które w opisywanych warunkach nie są liczne.

Klasyfikacja kontekstowa jest pierwszym krokiem procedury leksykograficznego opisu każdego wyrazu w dowolnym ujęciu. Klasyfikacja kontekstowa leksemu-pojęcin *Europa* umożliwiła stworzenie podstawy jego leksykograficznego opisu w *Słowniku pojęć politycznych i społecznych bajów Europy Środkowej i Wschodniej*. Wykorzystanie korpusu tekstów pozwoliło na zdobycie tak dużej liczby przykładów (5 000) oraz poddanie ich kilkukrotnej klasyfikacji w stosunkowo krótkim czasie. Można więc uznać, że zastosowanie podejścia korpusowego stanowi optymalną metodę we wstępnym etapie prac nad podobnymi opracowaniami leksykograficznymi.

Poniżej załączam oryginalną wersję zakończenia autorstwa p. Orysi. Nie jestem pewna, czy w pełni udało mi się oddać intencje Autorki. W razie potrzeby - prostę o wprowadzenie zmian. J.D.

Miała pozytywne wyniki i poba zastosowania korpusowego podejścia do opracowania faktycznego materiału, ponieważ tylko przy pomocy korpusu udało zdobyć taką ilość (5 000) przykładów i poddać ich kilkarazowej klasyfikacji dość krótki czas.

Bibliografia

- Білодід І., Бурячок А., Горещкий П. та ін., (ред.), [1974], *Словник української мови в 11-ти томах*. Наукова думка, Київ.
- Мельничук О.С., (ред.), [1974], *Словник інішомовних слів*. Головна редакція Української Радянської Енциклопедії Академії наук Української РСР, Київ.
- Попович М., Дзюба І., Корнієнко Н., Мазепа Г., Яковенко Н., (ред.), [1999], *Український словник-енциклопедія*. Ірина, Київ.
- Прихода М., [2005], *Концепт Європа в українській публіцистиці: когнітивно-лінгвістичний аспект*. Львівський національний університет, Львів.
- Fałkowska M., [2004], *Unia Europejska widziana z dwóch perspektyw: sposoby mówienia o UE w polskim i francuskim dyskursie publicznym*, praca magisterska napisana pod kierunkiem prof. R. Grzegorzczkovej, Warszawa.

Skróty wykorzystanych źródeł korpusowych

- ГУ - Голос України (*Głos Ukrainy*)
ДТ - Дзеркало тижня (*Zwierciadło Tygodnia*)
УК - Урядовий кур'єр (*Kurier Rządowy*)
УМ - Україна молода (*Młoda Ukraina*)